

μικροφιλολογικά τετράδια 4

ΜΝΗΜΗ ΠΑΝΤΕΛΗ ΜΗΧΑΝΙΚΟΥ

Επιμέλεια
Λευτέρης Παπαλεοντίου

Λευκωσία
2005

μικροφιλολογικά τετράδια 4

Παράρτημα περιοδικού μικροφιλολογικά (αρ. 17)

Διεθνής Βιβλιογραφικός Αριθμός Σειράς: ISSN 1450-0132

Σχέδιο εξωφύλλου: Καίτη Στεφανίδου

Από το Αρχείο του Παντελή Μηχανικού

I. [Ο Π. Μηχανικός ως θαυμαστής του Σεφέρη]

Σεβαστέ μου κ. Κρανιδιώτη,

Με κάθε επιφύλαξη υποβάλλω στην έγκρισή σας το κομμάτι που σας εσωκλείω. Η δική μου γνώμη είναι πως το κομμάτι τούτο είναι μάλλον ανάρμοστο και θα δίσταζα πολύ να το δημοσιεύσω. Αφήνω όμως σε σας το ζήτημα της δημοσίευσης.

Δυο σημειώσεις σχετικές:

1. Κάποιο ποίημα του Σεφέρη καταλήγει έτσι περίπου: «Περπατούσαμε στο περβόλι, όταν συναντήσαμε το βουλιαγμένο λακάτι, βουλιαγμένο απ' τα παμπάλαια χρόνια. Έσπρωξες το λακάτι και βόγγηξε. Γιατί είπες πως αυτός ο βόγγος ήταν η φωνή της πατρίδας;»

Παραποίησα αυτούς τους στίχους καταλλήλως και έφτιαξα τη δεύτερη στροφή.

2. Ο Σεφέρης είναι συλλέκτης ... κολοκυθιών.

Το καλύτερο δώρο που διάλεξε να του προσφέρει ένας φίλος του εδώ ήταν μια μεγάλη ξερή κολοκύθα με σκαλίσματα. Και έλαβε εξαιρετικές φροντίδες για να την τυλίξει σε βαμβάκι και να την ασφαλίσει σε μια μεγάλη κάσα.

Αυτό είναι για την τρίτη στροφή.

Θα προτιμούσα να δημοσιευτεί μονάχα με τ' αρχικά μου: Π. Μ.

Και αυτά όλα εάν δεν έχει ήδη ...εκτυπωθεί το περιοδικό.

Δικός σας
Π. Μηχανικός.

Σχόλιο: Η αχρονολόγητη αυτή επιστολή του Π. Μηχανικού προς τον Ν. Κρανιδιώτη φαίνεται πως γράφτηκε αμέσως ύστερα από τη δημοσίευση των πέντε «κυπριακών» ποιημάτων του Σεφέρη στα *Κυπριακά Γράμματα* (βλ. παρακάτω), μάλλον προς το τέλος Σεπτεμβρίου και πάντως πριν από τις 5 Οκτωβρίου του 1954 (βλ. επόμενη επιστολή). Το νεανικό ποίημα που εσωκλείεται στην επιστολή αυτή προέκυψε ως αναγνωστική αντίδραση των σφαιρικών «κυπριακών» ποιημάτων και ειδικότερα του «Λεπτομέρειες στην Κύπρο», αλλά τελικά δεν εγκρίθηκε για δημοσίευση, προφανώς γιατί δεν ικανοποίησε τον Ν. Κρανιδιώτη ή και άλλα μέλη της συντακτικής ομάδας του περιοδικού. Πάντως, είναι έκδηλο ότι δεν ικανοποιούσε ούτε τον ποιητή του, αφού αυτός το κράτησε στα συρτάρια του και δεν το κοινοποίησε. Όπως φαίνεται τόσο από το ίδιο το κείμενο σε μεταγενέστερο σχεδιάσμά του (βλ. παρακάτω) όσο και από την επιστολή του Π. Μηχανικού, ο τελευταίος θέλησε με τους στίχους αυτούς να θεματοποιήσει τη μορφή του Σεφέρη (πλαισιώνοντάς την με στοιχεία από το προηγούμενο ποιητικό και δοκιμιογραφικό έργο του) και παράλληλα να εκφράσει τον θαυμασμό και την εκτίμησή του για τον ποιητή, που άφηνε τη διπλωματική του ιδιότητα και ερχόταν να γνωρίσει τον κόσμο της Κύπρου, και μάλιστα τις πιο παραδοσιακές ή πιο «λαϊκές» εκφάνσεις της ζωής του (ζωγραφισμένη κολοκύθα, πανάρχαια ηλακάτη).

ποίημα του Σεφέρη: Ο επιστολογράφος αποδίδει χοντρικά την τελευταία ενότητα από το ποίημα «Λεπτομέρειες στην Κύπρο», που είχε πρωτοδημοσιευτεί στα Κυπριακά Γράμματα (ΙΘ', Σεπτ.-Οκτ. 1954, σ. 367-370) μαζί με άλλα τέσσερα («Αγάναπα Α'», «Αγιάναπα Β'», «Τρεις μούλες» και «Επικαλέω τοι την θεόν...»), προτού πάρουν τη θέση τους στη συλλογή ...Κύπρον, ού μ' εθέσπισεν (= Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ', 1955).

συλλέκτης ... κολοκυθιών: Ο Σεφέρης εξηγεί σε επιστολή του (26 Αυγ. 1954) στον Γ. Π. Σαββίδη: «Λοιπόν κολόκα ή κολόκι δεν είναι ούτε κολόνα ούτε Κολωνάκι· είναι νεροκολοκύθα που πλουμίζουν οι Κυπριώτες –τις πισσώνουν από μέσα και τις χρησιμοποιούν για το κρασί τους. Η τέχνη δυστυχώς χάνεται. Αλλά έχω δυο τρεις. Θα σου στείλω φωτογραφίες»· βλ. «Κυπριακές» επιστολές του Σεφέρη (1954-1962). Από την αλληλογραφία του με τον Γ. Π. Σαββίδη, επιμ. Κατερίνα Κωστίου, Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίνστιτούτο Τραπεζίας Κύπρου, 1991, σ. 42-43, 46. Για την αρχική πρόθεση του Σεφέρη να δώσει στην «κυπριακή» συλλογή του τον τίτλο «Κολόκες», βλ. Κατερίνα Κρίκου-Davis, Κολόκες. Μελέτη για τη συλλογή του Γιώργου Σεφέρη Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ' (1953-1955), Αθήνα, Ιδεόγραμμα, 2002, σ. 11-12.

Για τον Π. Μηχανικό βλ. κυρίως τα αφιερώματα των περιοδικών Ο Κύκλος (τχ. 1, Ιαν.-Φεβρ. 1980) και Ακτή (τχ. 10 (άνοιξη 1992)). Ας αναφερθεί εδώ και η ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία της Ιόλης Πολυδωρίδου Η αλλοτριώση - αναγέννηση στην ποίηση του Παντελή Μηχανικού (εποπτεία Γ. Κεχαγιόγλου), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1998.

Πέρασμα

Ήρτες ακροποδητί
γυμνός
αφήνοντας την τελευταία σου φορεσιά
στους διπλωματικούς σάκκους της Βηρυτού
διαφορετικά
θα σε μάλωνε ο Μαθιός Πασκάλης κι ο Στρατής ο Θαλασσινός.

Για κούρσος
πήρες μια κολοκύθα σκαλιστή.
Σπουδαίο κούρσος μα την αλήθεια.
Όμως
από ποιο άλλο λαγήνι
θα μπορούσες να κεράσεις το φίλο σου το Μακρυγιάννη
ένα ποτήρι κρασί,
που θα σου 'σπαζε τις πορσελάνες σαν εξαγριωμένος ταύρος.
Υστερα
αχρολογήθηκες
το παράπονο της ηλακάτης
το βόγγο
του αβούλιαγου αλακατιού μας
που ποτίζει τα χωράφια μας

τρεις χιλιάδες χρόνια
από πηγάδι φουμιστό.

Είμαστε περήφανοι που μας ξανάρχεσαι
και κάνουμε βαθιά σιγή να σ' ακούσομε.

Σχόλιο: Προφανώς πρόκειται για ξαναδουλεμένη μορφή του ποιήματος που στάλθηκε για δημοσίευση στα *Κυπριακά Γράμματα* το φθινόπωρο του 1954, και πάντως πριν από τις 5 Οκτωβρίου (βλ. την επόμενη επιστολή). Είναι η πιο ολοκληρωμένη μορφή του σε σύγκριση με τρία άλλα σχεδιάσματα που σώζονται στο Αρχείο του Π. Μηχανικού και η μοναδική εκδοχή στην οποία προστίθεται τίτλος. Θυμίζω πως αρχικό τίτλο «Πέρασμα» είχε και το «κυπριακό» ποίημα του Σεφέρη «Πραματευτής από τη Σιδώνα» (βλ. Φ. Δημητρακόπουλος, *Για τον Σεφέρη και την Κύπρο*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1992, σ. 44), όπου, μάλιστα, ο πρωταγωνιστής φτάνει στην Κύπρο από τον Λίβανο και ασχολείται, εκεί, και με χειροτεχνήματα. Αντίθετα με ό,τι διευκρινίζεται στην επιστολή του Π. Μηχανικού προς τον Ν. Κραυδιώτη (βλ. παραπάνω), στη δεύτερη στροφή του ποιήματος γίνεται λόγος για τη σκαλιστή κολοκύθα, ενώ η εικόνα με το παμπάλαιο αλακάτι περνά στην τρίτη στροφή. Το ποίημα δείχνει πως ο Μηχανικός είχε γνώση και κειμένων του Σεφέρη με άλλες «personae» του (Μαθιός Πασκάλης, Στράτης [όχι Στρατής] Θαλασσινός, καθώς και τη δοκιμή του για τον Μακρυγιάννη («Ένας Έλληνας –ο Μακρυγιάννης», 1944). Δεν είναι τυχαίο που η αναφορά στον λαϊκό κόσμο της Κύπρου συνταιριάζεται εδώ με τη μνεία του «φίλου» Μακρυγιάννη, ο οποίος δεν θα καταδεχόταν να πιει κρασί από πορσελάνινο ποτήρι παρά μόνο από την πισσωμένη «πλουμιστή» κολόκα, όπως την περιγράφει ο Σεφέρης στον Γ. Π. Σαββίδη (βλ. προηγούμενο σχόλιο). Η σύνδεση αυτή, όπως επιχειρείται στους στίχους του Μηχανικού, συνάδει με το πρώτο σκέλος της ερμηνείας που δίνει η Κατερίνα Κρίκου-Davis (*Κολόκες*, ό.π., σ. 12) σχετικά με την αρχική βούληση του Σεφέρη να ονομάσει τη συλλογή του *Κολόκες*: «ο τίτλος που είχε σκεφτεί θα αποτελούσε τόσο φόρο τιμής για το νησί και τον λαϊκό του πολιτισμό, όσο και αναφορά στη 'χειροτεχνική' αντίληψη του Σεφέρη για την ποιητική πράξη». Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι ο Π. Μηχανικός, σαφώς επηρεασμένος από τον Σεφέρη, ενσωματώνει στην ποιητική δοκιμή του κυπριακές ιδιωματικές λέξεις (ακρολοήθηκες, αλακατιού, φουμιστό). Ας σημειωθεί επίσης ότι σε άλλες τρεις μαρτυρίες που παρουσιάζονται παρακάτω, ο Μηχανικός αναφέρεται στον Μακρυγιάννη πάντα σε σχέση με τον Σεφέρη.

80

Προμηθέως 10
Λευκωσία
5/10/54

Αγαπητέ μου Ευάγγελε,

Τώρα που 'ναι στην Κύπρο ο Σεφέρης λυπούμαι πολύ που δεν τα κατάφερα να βρω ένα τρόπο να εκδηλώσω την αγάπη μου και την εκτίμησή μου. Έγραφα τελευταίως ένα ποίημα –περί Σεφέρη– και το 'στειλα στα *Κυπριακά Γράμματα*, μα δυστυχώς βρέθηκε πως ήταν αποτυχία. Είναι δέκα χρόνια τώρα που διαβάζω Σεφέρη κ' υπάρχουν ποιήματά του

που δεν τα κατάλαβα –άσε που τα άλλα πρέπει να τα φάεις καθημέρα με την αίσθησή σου για καινούργιες αναλαμπές. Έχω τη φιλοδοξία να πω κι εγώ το λόγο μου μια μέρα πάνω σ' αυτά.

Στον κύκλο μας εδώ δεν υπάρχει κανένα άλλο πρόσωπο της λογοτεχνίας που να μας ελκύει και να μας κεντρίζει τόσο. Τον μελετούμε και τον συζητούμε συχνά, ιδίως τελευταία που μας ήρθανε άφθονα τα «Ποιήματά» του.

Διαβίβασέ του σε παρακαλώ μαζί με τους χαιρετισμούς μας τη μεγάλη μας ευγνωμοσύνη, τη θερμή μας αγάπη και τη βαθιά μας εκτίμηση.

Δικός σου,

Π. Μηχανικός.

Σχόλιο: Και από την επιστολή αυτή του Μηχανικού προς τον Ε. Λουίζο επιβεβαιώνεται ότι το ποίημα του πρώτου που στάλθηκε στα Κυπριακά Γράμματα θεωρήθηκε ως «αποτυχία» και επομένως δεν κρίθηκε δημοσιεύσιμο. Αξιοσημείωτη είναι η πληροφορία που δίνει ο επιστολογράφος ότι διαβάζει την ποίηση του Σεφέρη από το 1944 (δηλαδή από την ηλικία των 18 χρόνων). Παρόλο που δυσκολεύεται να την καταλάβει, είναι φανερό ότι τον ελκύει και δηλώνει πως θέλει να ασχοληθεί με αυτήν. Επίσης, αναγνωρίζει ότι ο Σεφέρης αποτελεί το κατεξοχήν ίνδαλμα του «κύκλου» του, εννοώντας προφανώς τις φιλικές συναντήσεις στου Χατζησάββα, στο κέντρο της Λευκωσίας, με τους Γ. Λυσιώτη, Ν. Ειούτα, Λ. Σίταρο, Τ. Στεφανίδη κ.ά. (πληροφορία Γ. Λυσιώτη). Το ζεύγος Σεφέρη φιλοξενοούνταν τότε στο σπίτι του Ε. Λουίζου στην Αμμόχωστο. Για τον Ε. Λουίζο (1913-1993), τη σχέση και την αλληλογραφία του με τον Σεφέρη βλ. κυρίως Φ. Δημητρακόπουλος, *Για τον Σεφέρη και για την Κύπρο*, ό.π., σ. 78-142. Σ. Παύλου, «Γιώργος Σεφέρης και Ευάγγελος Λουίζος», *Ακτή*, τχ. 54 (άνοιξη 2003) 203-225. άφθονα τα «Ποιήματά» του: μάλλον αναφέρεται στη συγκεντρωτική έκδοση: Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα, 1924-1946*, Αθήνα, Ίκαρος, 1950, που φαίνεται ότι είχε ζήτηση στην Κύπρο ύστερα από το πρώτο ταξίδι του Σεφέρη στο νησί.

8

Προμηθέως 10
Λευκωσία, 14/10/54

Αγαπητέ μου Ευάγγελε,

Μαζί με τούτο το γράμμα στέλλω και ένα για τον Σεφέρη καθώς και μερικά περιοδικά.

Είμαι με την εντύπωση πως αύριο αναχωρεί κι αν είν' έτσι, δεν πρόκειται να τον προλάβει το γράμμα μου. Θα φανείς όμως αρκετά καλός για <να> τα στείλεις είτε παρακάτω, στη Βηρυτό, είτε πίσω σε μένα. Θα μπορούσες να με ειδοποιήσεις καταπόσο φεύγει πράγματι αύριο ή αν θα μείνει ακόμα λίγες μέρες;

Αν αρχίσω τώρα να σου λέω πόσο λυπούμαι που δεν μπόρεσα να 'ρθω το Σαβάτο, θα καταντήσω αληθινά αξιολύπητος. Ο Παναγιώτης έχει εξφανισθεί ανατρέχων εις τα ραντεβού που είχε με κορασίδες. Μόλις κατά τις 6 το βράδυ τον ανακάλυψα, που 'ταν μπλεγμένος σ' ένα οικογενειακό πάρτυ. Μου ήταν αδύνατο να 'ρθω με άλλον τρόπο. Φαντάζομαι να

’κανες καλές μεταφράσεις των τσιαττισιμάτων. Θα ’θελα πάρα πολύ ν’ ακούσω τις εντυπώσεις σου. Κι ακόμα, ίσως να σου είναι δύσκολο, διαφορετικά θα τολμούσα να σου πω να μου τις γράφεις –και να τις φυλάξουμε. (Φαντάσου τι δεν θα ’διναν οι θαυμαστές του Σεφέρη αν δημοσίευες ένα χρονικό, en pantoufles, για τις μέρες του που πέρασεν εδώ.)

Οπώσδήποτε, όμως, θα περιμένω να σε δω –για να απολαύσουμε επίσης και μερικές κουβέντες τού ανά την Ευρώπη ταξιδιού σου.

Δικός σου
Παντελής Μηχανικός.

Σχόλιο: Τελικά ο Σεφέρης αναχώρησε από την Κύπρο στις 17 Οκτωβρίου 1954 και πρόλαβε να πάρει μαζί του ό,τι του έστειλε ο Μηχανικός: την επιστολή και τεύχη των *Κυπριακών Γραμμάτων* στα οποία υπήρχαν δικά του δημοσιευμένα ποιήματα. Όλα αυτά σώθηκαν στο Αρχείο Σεφέρη και τα παρουσίασε ο Φ. Δημητρακόπουλος στην *Ακτή*, τχ. 10 (άνοιξη 1992) 233-240 [=Για τον Σεφέρη και για την Κύπρο, ό.π., σ. 159-168]. Όπως είναι γνωστό, ο Σεφέρης «πρόσεξ[ε] πολύ» τα ποιήματα του Π. Μηχανικού και απάντησε στην επιστολή του οχτώ μήνες αργότερα από τη Βηρυτό (19.6.1955). Από την επιστολή αυτή (που πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Ο Κύκλος*, τχ. 1, 1980, σ. 13) αντλούμε την πληροφορία ότι ο Σεφέρης ήρθε σε επαφή για πρώτη φορά με ποιήματα του Μηχανικού «ένα βράδυ στου Κρανιδιώτη» και διαπίστωσε ότι ο νέος ποιητής έχει συχνά μια δική του «όψη των πραγμάτων», αν και η δική του «σπίθα» δεν «ξαπλώνεται σ’ ολόκληρο το κομμάτι = σταματά σ’ έναν ή δυο-τρεις στίχους». Ο Σεφέρης συμβουλεύει τον νέο ποιητή να δουλέψει τη γλώσσα και τους ρυθμούς του και καταλήγει με την πεποίθηση ότι «η Κύπρος έχει πολλά να δώσει στην ελληνική φωνή». Ας σημειωθεί εδώ ότι ο Μηχανικός έστειλε στον Σεφέρη τις δυο πρώτες συλλογές του, τη δεύτερη με αφιέρωση (Φ. Δημητρακόπουλος, ό.π., σ. 162) και ότι από νωρίς ο Μηχανικός αξιοποιεί δημιουργικά το ποιητικό παράδειγμα των «κυπριακών» ποιημάτων του Σεφέρη σε ποιήματά του όπως το «Τότε που έφυγες...» (*Παρακλίσεις...*, 1957) και κυρίως στο συνθετότερο «*Ημιχρόνιο*» (*Γα δυο βουνά*, 1963).

μεταφράσεις των τσιαττισιμάτων: Ενδεχομένως ο Λουίζος ανέλαβε για χάρη του Σεφέρη να μεταφέρει στη νεοελληνική κοινή αυτοσχέδιους στίχους που λέγονταν σε διαγωνισμούς ανάμεσα σε λαϊκούς ποιητές ή ποιητάρηδες.

αν δημοσίευες ένα χρονικό, en pantoufles [= δηλαδή στο οποίο θα παρουσιαζόταν ο καθημερινός Σεφέρης]: Όσο γνωρίζουμε, το μόνο κείμενο που δημοσίευσε ο Λουίζος για τον Σεφέρη είναι η σύντομη αλλά ενδιαφέρουσα μαρτυρία «Ένα απόγεμα στην Έγκωμη» στον τιμητικό τόμο *Για τον Σεφέρη*, Αθήνα 1961, σ. 22-23.

του ανά την Ευρώπη ταξιδιού σου: Ο κοσμοπολίτης Ε. Λουίζος είχε φιλικές επαφές όχι μόνο με τον Σεφέρη αλλά και με τους Κατσιμπαλη, Καραντώνη, Ελύτη, Αντωνίου κ.ά. Έκανε συχνά ταξίδια στην Ευρώπη και έστησε μια πλούσια βιβλιοθήκη, η οποία φαίνεται ότι, μετά την τουρκική εισβολή του 1974, μεταφέρθηκε στην κατεχόμενη Κερύνεια. Το πρόσωπο αλλά και διηγήσεις του Λουίζου έχουν περάσει στο μυθιστόρημα της Νίκης Μαραγκού *Είναι ο άνθηρας ζωντανός*;, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998.

80

Θα ’θελα να πω μερικά λόγια παίρνοντας αφορμή από το τελευταίο σημείωμα του κ. Α. Μπαλά «Γύρω από τον ποιητικό Διαγωνισμό Ζ. Ευσταθίου».

Το ότι υπάρχει μια λογοτεχνική σελίδα κάθε Πέμπτη στον Ν[έο] Δημοκράτη είναι γεγονός ευχάριστο κι αξίζει θερμό έπαινο από μέρους όσων ενδιαφέρονται για τη λογοτεχνία. Είναι όμως λυπηρόν το ότι σημειώματα όπως αυτά του κ. Μπαλτά δεν τιμούν καθόλου την σελίδα αυτή.

Δεν έγραψε ο κ. Μπαλτάς ένα άρθρο της προκοπής. Λόγια μασημένα, αοριστολογίες, αδέσποτες γενικότητες, αυθαίρετα συμπεράσματα, ασυναρτησίες και ακαταλαβίστικες φράσεις. Δεν το κατάφερε να μιλήσει «σταράτα» όπως μερικούς δασκάλους του. Δεν έχει έστω και λίγη μεγαλοψυχία. Και είναι τόσο ανίδεος για τα πράγματα με τα οποία καταπιάνεται και έχει τέτοια έλλειψη γνώσεων γι' αυτά, που τον καθιστούν ανάξιο για την θέση που κρατά. Ο Αχιλλέας Πυλιώτης είναι καλός για το «πόστο: ποιήσι». Όμως ο κ. Μπαλτάς είναι ακατάλληλος για το πόστο: κριτική./

Όταν ήρθε στην Κύπρο ο Σεφέρης ο κ. Μπαλτάς τον είδε μαύρο, ολόμαυρο σατανά από πάνω ως κάτω. Τον βρήκε προσωποποίηση της μαύρης αντίδρασης.

Ο κ. Μπαλτάς δεν ξέρει το έργο του Σεφέρη. Αγνοεί ακόμα τους θερμούς επαίνους που έγραψαν για τον Σεφέρη άλλοι αριστεροί κριτικοί, κριτικοί πνευματικού αναστήματος, που ο κ. Μπαλτάς όντας αριστερός όφειλε να τους έχει για δασκάλους και κοντά στους οποίους ο κ. Μπαλτάς δεν είναι παρά ένας ανήλικος νάνος.

Στο έργο του Σεφέρη υπάρχουν πλούσια αριστερά στοιχεία. Ξέρει ο κ. Μπαλτάς ότι η ώθησις για την μελέτη του Μακρυγιάννη τα τελευταία χρόνια οφείλεται στον Σεφέρη; Ξέρει την απέραντη αγάπη που τρέφει ο Σεφέρης για τον Μακρυγιάννη; Ξέρει ότι μαχητικά αριστερά περιοδικά σαν τον Έλληνα και τα Ελεύθερα Γράμματα στολίζονταν ταχτικά με αποφθέγματα του Μακρυγιάννη;

Γνωρίζει ο κ. Μπαλτάς εάν ο Σεφέρης έχει καμιά σχέση με τον Ερωτόκριτο; Γνωρίζει ο κ. Μπαλτάς με πόσην δριμύτητα εκαυστηρίασεν ο Σεφέρης όλους εκείνους τους «υψηλόφρονες» διανοουμένους που περιφρονούσαν τον λαϊκό Ερωτόκριτο και τον θεωρούσαν κατάλληλο μονάχα για υπηρέτες;

Ο Μακρυγιάννης κι ο Ερωτόκριτος είναι λαός, γνήσιος λαός. Κ' εμπειρικλείουν πλείστα / δυναμικότητα προοδευτικά στοιχεία. Κι ο Σεφέρης βλέπει σαν ευαγγελία του τα δυο αυτά έργα. Κ' εργάστηκε με μελέτες του για να τα επιβάλει.

Όμως ο κ. Μπαλτάς αγρόν ηγόρασε. Το δικό του βιολί. Ο Σεφέρης είναι μαύρη αντίδραση. Και θα βουκαλίζεται ο επιπολαιότατος κ. Μπαλτάς με την ιδέα ότι τοιουτοτρόπως ενεργώντας, εξυπηρετεί τα κομματικά του συμφέροντα.

Όταν ο Νίκος Ζαχαριάδης ήτανε στη φυλακή, μέσα στα μπουντρούμια, έγραφε πάνω σε κουτιά τσιγάρων, έγραφε πάνω σε παλιόκολλες, έγραφε και πάνω στο πουκάμισό του ακόμα για να αποδείξει κομμουνιστή τον Κωστή Παλαμά.

Θα 'πρεπε ο κ. Μπαλτάς αν άξιζε να κατέχει το πόστο του να μιμηθεί τον μεγάλο του δάσκαλο. Προοδευτικά στοιχεία έχει κι ο Παλαμάς, έχει κι ο Σεφέρης. Ο Ζαχαριάδης ήτανε στο μπουντρούμι και προσπα-

θύσε να κερδίσει τον Παλαμά· ο κ. Μπαλτάς έχει όλη την ελευθερία να προσπαθήσει το ίδιο για τον Σεφέρη ή αν του γουστάρει να ξεχωρίσει τα αντιδραστικά από τα προοδευτικά του στοιχεία, όμως ο κ. Μπαλτάς τα καταφέρνει να είναι αρκετά επιπόλαιος για να χαρίσει την διεθνή αυτήν λογοτεχνικήν αξίαν στην «μαύρην αντίδραση».

Μήτε την λογοτεχνία μας εξυπηρετεί ο κ. Μπαλτάς μα μήτε και τους κυρίουσ του. Είναι [δυσανάγνωστη λέξη] επιπόλαιος.

Σχόλιο: Το μαχητικό τρισέλιδο αυτό σημείωμα, με το οποίο ο Π. Μηχανικός κυρίως υπερασπίζεται τον Σεφέρη, φαίνεται ότι δεν δημοσιεύτηκε. Παρόλο που δηλώνεται ως αφορμή για να γραφτεί το κείμενο αυτό το σχόλιο του Α. Μπαλτά [=Αλ. Κωνσταντινίδη] «Για την ...καθαρή τέχνη». Γύρω από τον ποιητικό διαγωνισμό Ζ. Ευσταθίου» (εφ. *Νέος Δημοκράτης*, 11 Φεβρ. 1954), ο Μηχανικός απαντά κυρίως στο αντισεφερικό δημοσίευμα του Κωνσταντινίδη «Η αστική κριτική και η σημερινή λογοτεχνία. Ο ποιητής Γ. Σεφέρης», *Νέος Δημοκράτης*, 10 Δεκ. 1953. Στο τελευταίο ο σχολιογράφος αποδοκιμάζει, μεταξύ άλλων, το παραλήρημα της «αστικής κριτικής» με αφορμή την επίσκεψη του ποιητή στην Κύπρο και σημειώνει ότι η ποίηση του Έλιοτ και του Σεφέρη είναι αποκομμένη από τα προβλήματα της καθημερινής ζωής και την παραλληλίζει με ταξίδι στο νεκροταφείο της αστικής τάξης, του αστικού πολιτισμού. Από τη μεριά του ο Μηχανικός επιχειρεί να υποδείξει στον αριστερό, τότε, κριτικό του *Νέου Δημοκράτη* ότι στο ποιητικό αλλά και στο δοκιμακό έργο του Σεφέρη υπάρχουν «δυναμικότητα προοδευτικά στοιχεία», τα οποία μπορεί να οικειοποιηθεί και να αναδείξει η αριστερή κριτική. Ως τέτοια «λαϊκά» στοιχεία ο Μηχανικός αναφέρει τα δοκίμια του Σεφέρη για τον Μακρυγιάννη (1944) και τον *Ερωτόκριτο* (1946). Φαίνεται ότι ο σχολιογράφος έχει υπόψη του τα δοκίμια αυτά [=Γ. Σεφέρης, *Δοκιμές*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδη, τόμ. 1, Αθήνα, Ίκαρος, 41981, σ. 228-263 και 268-319 αντίστοιχα]. Για τον τρόπο με τον οποίο προσέγγισε ο Σεφέρης τον Μακρυγιάννη βλ. Μήτσος Αλεξάνδρόπουλος, *Μια συνάντηση: Σεφέρης-Μακρυγιάννης*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1983· Τάκης Καγιαλής, «Ο Μακρυγιάννης του Σεφέρη» στον τόμο *Μοντερνισμός και ελληνικότητα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, σ. 33-64. Ας σημειωθεί ότι ο Σ. Παύλου μνημονεύει το σημείωμα αυτό και μερικά άλλα στοιχεία από το Αρχείο του Π. Μηχανικού στη διδακτορική διατριβή του *Σεφέρης και Κύπρος*, Λευκωσία 2000, σ. 157-158.

Ν. Δημοκράτη: Η εφημερίδα *Νέος Δημοκράτης*, εκφραστικό όργανο του ΑΚΕΛ με διευθυντή τον Διομήδη Γαλανό, εκδίδεται στη Λευκωσία (1949-1954) και σ' αυτήν δημοσιεύουν κείμενά τους, εκτός από τον Αλ. Κωνσταντινίδη και οι Τ. Ανθίας, Χρ. Γεωργίου, Νεφέλη [=Μαρούλλα Γεωργιάδου-Ζαφείρη], Λ. Παυλίδης, Μ. Περόδιος, Γ. Φ. Πιερίδης, Αχ. Πυλιώτης, Θ. Στυλιανού, Κ. Τόκας κ.ά.

«**Πόστο: ποίηση**»: προφανώς παραπέμπει στο ποίημα του Αχ. Πυλιώτη «Πόστο, στίχος», που πρωτοδημοσιεύτηκε στον *Νέο Δημοκράτη*, 15 Οκτ. 1953 [=Αφουγκραστείτε, 1955].

αριστεροί κριτικοί: Πάντως, η αριστερή κριτική άργησε να αποδεχτεί τη νεότερη ποίηση του Σεφέρη. Βλ. Ξ. Α. Κοκόλης, «Το έργο του Σεφέρη και η αριστερή κριτική, 1931-1950. Επιλογή κειμένων και σχόλια», *Αντί*, 5 Φεβρ. 1977, σ. 30-33 [= Ξ. Α. Κοκόλης, *Σεφερικά μιας εικοσαετίας*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1993, σ. 211-224]. Αντώνης Δρακόπουλος, *Ο Σεφέρης και η κριτική. Η υποδοχή του σεφερικού έργου (1931-1971)*, Αθήνα, Πλέθρον, 2002, passim.

Ελλην. Ελεύθερα Γράμματα: Το περιοδικό *Ελλην* εκδίδεται στην Αλεξάνδρεια (1942-1948) με πρωτεργάτες τους Στρ. Τσίρκα και Θ. Πιερίδη. Τα *Ελεύθερα Γράμματα* του Δημ. Φωτιάδη βγαίνουν στην Αθήνα (1945-1950).

Νίκος Ζαχαριάδης: Η αριστερή προσέγγιση του Ν. Ζαχαριάδη Ο αληθινός Παλαμάς (1945) είχε αναδημοσιευτεί την ίδια χρονιά σε τεύχη του περιοδικού Φλόγα (Λευκωσίας) του Τ. Ανθία.

20 Σεπτεμβρίου 1976

Μόλις είδαμε από την τηλεόραση ένα φιλμ για τον Σεφέρη.

Λοιπόν ήταν βαρύς. Κι ο λόγος του είχε αξία.

«Έχουμε ακόμη πολλά τέρατα να σκοτώσουμε», είπε.

Μίλησε πολύ για δικαιοσύνη αυτός ο άνθρωπος –όπως τον πολυαγαπημένο του δάσκαλο τον Μακρυγιάννη.

Ήταν πολύ βαρύς για να κομφευτεί. Είχε γράψει προ πολλού στ' αρχίδια του όλους τους ανόητους μεγαλόσχημους. Είχε κάτι βαρύ μέσα του. Ένα πράγμα πολύ μεγάλης αξίας. Κι αυτή η μεγάλη αξία βάραινε μες στην καρδιά του. (Τετράδιο 12)

Σχόλιο: Στο όψιμο αυτό σχόλιο για τον Σεφέρη μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα κατεξοχήν γνώρισμα του ίδιου του ποιητή Π. Μηχανικού: την αντικομφορμιστική και τη σκληρή σατιρική-κριτική στάση του απέναντι σε πρόσωπα και καταστάσεις της Κύπρου –που φαίνεται κυρίως στην τελευταία συλλογή του Κατάθεση (1975). Όπως είναι γνωστό, η κριτική που ασκεί ο ποιητής στο πιο ώριμο ποιητικό βιβλίο του ήταν ο λόγος για τον οποίο παρεμποδίστηκε η βράβευσή του από την κυπριακή πολιτεία. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο Μηχανικός, που πείστηκε από φίλους του να υποβάλει για βράβευση την ποιητική αυτή συλλογή στα δύσκολα χρόνια αμέσως μετά τη συμφορά του '74, είχε ετοιμάσει στο Ημερολόγιό του (Τετράδιο αρ. 13, 6 Νοεμβρ. 1976) απαντητικό σημείωμα για την περίπτωση ενδεχόμενης (και, πάντως, αναμενόμενης) βράβευσής του, στο οποίο κατέληγε ως εξής: «Το βραβείον ποιήσεως δεν θα προσέλθω να το παραλάβω./ Το αρνούμαι./ Τούτο ας είναι μια ελάχιστη ένδειξη της διαμαρτυρίας μου», κτλ.

II. Σκέψεις για το μυθιστόρημα που θα γραφτεί

Για να είναι μυθιστόρημα πρέπει ασφαλώς να έχει μερικά πρόσωπα (οι κύριοι χαρακτήρες) που θα κινούνται μέσα στην κοινωνία πλατιά και τούτη η κοινωνία θα παίζει το ρόλο της μέσα στο μυθιστόρημα.

Δηλαδή οι ήρωες θα συνυφαίνονται με την κοινωνία.

Πρέπει πρώτα να συλλάβω καλά τους ήρωές μου και βαθιά επίσης να συλλάβω την κοινωνία μέσα στην οποία θα κινούνται.

Η σύλληψις πρώτα. Και μετά η δημιουργία. Η δημιουργία του ωραίου. Η δημιουργία –η προβολή– του εσώτερου εαυτού μου.

Τους ήρωές μου θα τους συλλάβω πρώτα ρεαλιστικά: όπως είναι. Μετά θα τους δώσω και θα τους κινώ με την δική μου ψυχή. Κατά την δική μου αντίληψη, γιατί θα είναι έργο δικό μου. Και κατά τη δική μου ψυχή, γιατί θα είναι έργο τέχνης. Έργο τέχνης με την προσωπική μου

σφραγίδα. Είναι τις δικές μου αντιλήψεις και τη δική μου ψυχή που θέλω να εκφράσω και να δώσω μορφή.

Αυτό πιστεύω ακράδαντα είναι η υψηλότερη μορφή του μυθιστορηματος. Χωρίς να το καταλάβεις θα πεις και το δικό σου «πιστεύω» –σε μορφή καλλιτεχνική.

Ας τα μιλήσουμε όμως πρακτικά.

Φόντο, σκηνοθεσία, η Κύπρος του 1954, 55, 56 και 57.

Η Εόκα παίζει τον κύριο ρόλο μέσα στην κοινωνία μου.

Ήσυχος ο κόσμος. Υπναλέος ή κερδοσκοπικός. Και φυσάει μια πνοή. Μια πνοή τόσο απροσδόκητη, που στην αρχή φαίνεται εκτός τόπου και χρόνου, κυριολεκτικώς γελοία.

Υστερα φαίνεται η γενναιότης. Οι δολοφονίες. Ο θάνατος. Φόνοι στην οδό Λήδρας μέρα μεσημέρι. Τα κέρφιοι. Βάρβαροι στρατιώτες. Σωματικές έρευνες στους δρόμους.

Κι ο λαός ενώνεται.

Ποίοι θα είναι οι ήρωές μου και πού συγκεκριμένα θα κινούνται:

Σίγουρα ήρωα έχω τον Γκιώνη. Πρέπει με μεγάλη συμπάθεια, με αγάπη, να μπω μέσα του για να τον παρουσιάσω όπως ακριβώς είναι. Μετά, με τρόπο και με τέχνη πρέπει να του χέσω όλα μου τα σκατά, γιατί μισώ ...την φιλοσοφία του.

Αυτός είναι ο μόνος ως τη στιγμή σίγουρος ήρωάς μου. Σκέφτομαι μετά να πάρω τον Γρηγόρη –αντίθεσις. Ο Γρηγόρης ήταν γενναίος και λεβέντης. Ο Γκιώνης ήτανε δειλός, έστω και για να γίνει προδότης ακόμη. Γιατί χρειάζεται μια δόσις γενναιότητας για να γίνει κανείς. Όμως...

Τα πρόσωπα πρέπει να έρχονται σε επαφή. Πώς θα φέρω σε επαφή τον Γρηγόρη με τον Γκιώνη;

Δευτερεύοντα πρόσωπα μπορώ να κατεβάσω ένα σωρό. Πρέπει να συνδεθούν όμως.

Ας δούμε νέα πρόσωπα, όλα, που θα μπάσω.

Γρηγόρης / Γκιώνης / Σάββας / Cardiff / Durrell / Σεφέρης / Κρανιδιώτης / Αρχιεπίσκοπος / Βότσης / Jonathan / Πρόσωπα του Συλλόγου Φιλοτέχνων / Κορίτσια, γυναίκες, φανταστικές / Μίρτος / Σωφρονίου Σωφρόνης / Γιαννάκης Επαμεινώνδας / Νίνος Μικελλίδης.

Ας υποθέσουμε ότι αρχίζει έτσι:

Με την γνωριμία του Cardiff. / Το Βρετανικό Ινστιτούτο. / Ο Durrell. / Στο σπίτι του Cardiff: Σεφέρης. / Στο σπίτι του Cardiff: Joyce Corn. / Με τον Cardiff, recital Max: Ρούφος. / Ο Σάββας. / Η Όλγα Βότση. / Ο Πλατής. / Η Ένωσις Φιλοτέχνων. / Η Εόκα. / Αντίδρασις. / Ρομαντική δράσις. / Ο Γκιώνης στο υπόβαθρο: συζητήσεις. / Αντίθεσις: Τάσος. / Ο Βότσης. Ο Σίταρος. / Ο αέρας της Κύπρου. / Το ύπαιθρο (δεν ξέρω σπουδαία πράγματα γι' αυτό). / Κρανιδιώτης. Αρχιεπίσκοπος.

Η φιλοσοφία που θα κινείται στο βάθος: Γκιώνης, δειλός. Κι ακριβώς γιατί είναι δειλός είναι άτιμος και ανήθικος.

Εγώ: ενθουσιώδης χωρίς δράση. Και όμως υπήρχαν στιγμές ... –α σύνδετος.

Το βιβλίο αυτό γράφεται όχι για να εξυπηρετήσει κανέναν.

Θα εξυπηρετήσει μονάχα: εμένα: την δική μου συνείδηση. Ένα ξέσπα-

σμα συνείδησης όχι σπασμένο, οκνηρό, ανεύθυνο: αλλά θα πάρει μορφή καλλιτεχνική.

Η μόνη ικανοποίησις της συνείδησης αυτής είναι αν το ξέσπασμα αυτό θα πάρει μια μορφή που θα ικανοποιεί την ίδια αυτή.

[1969] Να γράψεις ένα μυθιστόρημα δια να δείξεις ότι διαφορετικά αντιλαμβάνεσαι και αισθάνεσαι εσύ τα πράγματα. Ότι εσύ έχεις μια πιο καλλιεργημένη ευαισθησία –χι απ' την οποία οι αναγνώστες θα πάρουν παιδείυση. Αυτός φαίνεται να είναι ο σκοπός της συγγραφής ενός μυθιστορήματος. Μερικοί προσθέτουν ότι ο διακεκριμένος συγγραφέας έχει και μια δική του φιλοσοφία. Το ίδιο πράγμα είναι όπως αυτά που ανάφερα. [...] (Τετράδιο 1, σ. 2)

Σχόλιο: Από τις παραπάνω σημειώσεις φαίνεται ότι γύρω στο 1958 ο Π. Μηχανικός σχεδιάζει να γράψει μυθιστόρημα εμπνευσμένο από τον κυπριακό αντιβρετανικό αγώνα και τοποθετημένο στα χρόνια 1954-1957 με πρωταγωνιστικές μορφές τον ήρωα Γρ. Αυξεντίου και την αρνητική μορφή του Γκιώνη (ενδεχομένως πλασματικό πρόσωπο). Οι κεντρικοί αυτοί χαρακτήρες θα πλαισιώνονται από γνωστά και άγνωστα πρόσωπα της πολιτικής και πνευματικής-καλλιτεχνικής ζωής αλλά και από πλασματικούς ήρωες: τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, τον Σεφέρη και τον Ρούφο, τον Durrell και τον Cardiff, τους ζωγράφους Χριστόφορο Σάββα, Στέλιο Βότση και Τάσο Στεφανίδη, τον μουσικό Α. Σίταρο, και ακόμα τους συγγραφείς ή κριτικούς Ν. Κρανιδιώτη, Σ. Σωφρονίου, Ν. Μικελλίδη κ.ά. Προβληματίζεται να διαπλέξει τα αφηγηματικά πρόσωπα με το κοινωνικο-ιστορικό περιβάλλον της Κύπρου στα χρόνια του Αγώνα, αλλά κυρίως θέλει να δώσει τα πράγματα από τη δική του σκοπιά, φιλτραρισμένα με τον δικό του ψυχισμό. Άλλωστε, σκόπευε να εντάξει στο μυθιστόρημα και τον εαυτό του ως αφηγηματικό πρόσωπο. Ενδεχομένως το προπαγανδιστικό μυθιστορηματικό χρονικό *Πικρολέμονα* (1957) του Ντάρρελ να παρακίνησε τον Μηχανικό να δώσει τη δική του εκδοχή για τον κυπριακό αντιαποικιακό αγώνα. Άλλωστε, η συμπερίληψη του Ντάρρελ ανάμεσα στους αφηγηματικούς χαρακτήρες που σκόπευε να ενσωματώσει στο μυθιστόρημά του ίσως απέβλεπε προς την κατεύθυνση αυτή. Ό,τι όμως δεν κατάφερε να πραγματώσει ο Μηχανικός, θα το δώσει το 1960 ο Ρόδης Ρούφος με τη *Χάλκινη εποχή* του. Δεν γνωρίζουμε όμως αν ο Μηχανικός συμφωνούσε αργότερα με τη μυθοποίηση του Αγώνα στο βιβλίο του Ρούφου: πάντως η σχετική κριτική εμφανίζεται διχασμένη και στην Κύπρο. Ας θυμηθούμε εδώ ότι και ο Σεφέρης προσπαθούσε από το 1954 να στήσει κυπριακό μυθιστόρημα με τον τίτλο *Βαρνάβας Καλοστέφανος*. Βλ. Γ. Π. Σαββίδης, *Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, Λευκωσία, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, 1987, σ. 579-585· Ναταλία Δεληγιαννάκη, στον τόμο Μ. Πιερής (επιμ.), *Γιώργος Σεφέρης, φιλολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 1997, σ. 181-191.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι αμέσως μετά τις πρώτες σημειώσεις του για τον σχεδιασμό ενός μυθιστορήματος, στα ίδια φύλλα χαρτιού που είναι συναρμολογημένα μεταξύ τους, ακολουθεί σύντομο κείμενο που επιγράφεται ως εξής: Παντελή Μηχανικού, «Ανάσα στην Κύπρο (Χρονικό 1954-1957)». Κύπρος 1958. Στη συνέχεια, σε μιάμιση σελίδα, ο αυτοδιηγητικός αφηγητής, που φτάνει στη Λευκωσία από το Βαρόσι στις 21 Ιουλίου 1957, περιγράφει το πυρπολημένο Βρετανικό Ινστιτούτο (δηλαδή το Βρετανικό Συμβούλιο), που βρισκόταν απέναντι από την πλατεία Μεταξά, τη σημερινή πλατεία Ελευθερίας: «Τούτο το κτίριο ήξερε πως

έκανε μια δουλειά διόλου αρεστή στον τόπο και στους ανθρώπους που το έβλεπαν καθεμέρα».

Γύρω στο 1970 φαίνεται να απασχολεί και πάλι τον Μηχανικό η ιδέα για τη συγγραφή ενός μυθιστορήματος: αλλά την ίδια εποχή ενδεχομένως αντιλαμβάνεται ότι είναι μόνον ποιητής και όχι μυθιστοριογράφος. Έτσι, όπως θα δούμε πιο κάτω, το 1971 σχεδιάζει να γράψει ένα «άσμα» για τον Αυξεντίου, έχοντας ως πρότυπο τη σολωμική *Γυναίκα της Ζάκυθος*.

Cardiff: Ο Maurice Cardiff ήταν διευθυντής του Βρετανικού Συμβουλίου στη Λευκωσία κατά τη διετία 1953-1955 και θεωρούνταν πιο διαλλακτικός στο Κυπριακό σε σχέση με τον Ντάρελ. Κατά στην παραμονή του στο νησί, αλλά και ωρύτερα, ο Cardiff είχε αρκετές επαφές με τον Σεφέρη. Στη λιγοστή αλληλογραφία που σώζεται στο Αρχείο του Μηχανικού περιλαμβάνεται και αχρονολογητή επιστολή του τελευταίου στα αγγλικά προς τον M. Cardiff.

III. [Διάβασα λίγο Σολωμό...]

14.11.1970. [...] Δεν μου αρέσει αυτό που λέει ο Σολωμός «πρώτα με τη λογική να συλλάβεις και ύστερα με αίσθημα να αποδώσεις». Εγώ εργάζομαι διαφορετικά: «Πρώτα με αίσθημα να συλλάβεις και ύστερα με τη λογική να κρίνεις και να κλαδέψεις ή να απορρίψεις τελείως το κατασκευάσμά σου». Το αίσθημα είναι ελευθερία. Θα συλλάβεις λοιπόν με απόλυτην ελευθερία –και ύστερα ας έρθη η λογική να βάλει τάξη. Γιατί να ξεκινήσουμε για τη σύλληψη ως δούλοι της λογικής; Το εύρος και το βάθος του αισθήματος είναι δυνατόν να καταρρίψουν τη λογική και να μας δώσουν μian καινούρια αντίληψη των πραγμάτων.

Το αίσθημα προχωράει δυναμικά και βλέπει τους σκαρμούς του καμωμένου από τη λογική.

Αν βάλουμε τη λογική να προχωρήσει, αυτή θα περπατήσει χωρίς αίσθημα. Θα έρθομε άραγε ύστερα να κρίνομε τη λογική βάσει αισθημάτων και βιωμάτων;

Αν όντως πιστεύει αυτό ο Σολωμός (που πολύ αμφιβάλλω), θα θέλει να πει πως το λογικό μας κατασκευάσμα θα το πλουτίσομε αργότερα με αισθήματα.

Η συγκινησιακή χρήση της γλώσσας και η λογική χρήση της γλώσσας

Δεν θα ήταν ώστε άτοπον που κατελήξαμε κάποτε στον υπερρεαλισμό. Εξ αυτού όμως ανεπήδησε ένα νέο κράμα χρήσεως της γλώσσας. Μια δευτερεύουσα έννοια μιας λέξης συνδέεται με την επόμενη λέξη στην κύρια έννοιά της, το επίθετο γίνεται ουσιαστικό και το ουσιαστικό επίθετο και δημιουργείται ένα παιγνίδισμα λέξεων.

Αυτός ο πλούτος ο λεκτικός όμως πρέπει να χρησιμοποιείται εφ' όσον το επιβάλλει το περιεχόμενον. Διαφορετικά είναι εμπαιγμός, προδοσία.

7.3.71. (Προσθήκη εκ των υστέρων). Γιατί να μην λάβομε υπ' όψη και το ξέσπασμα και την ξαλάφρωση που δίνει η έκφραση στον ίδιο τον ποιητή;

Δεν ξέρω αν μπορούμε να το πούμε τούτο «κάθαρση»: ξέρω όμως ότι η έκφραση, η καταγραφή ενός επιτυχημένου ποιήματος, ανταμείβει τον ποιητή με μια ψυχική αναγάλιαση. Είναι μια «θεραπεία». Αν τα καταφέρει ο ποιητής να εκφράσει, αρμονικά, καλλιτεχνικά, αυτά τα καταπιεσμένα του αισθήματα, δεν ξέρω αν επέρχεται «η των τοιούτων παθών κάθαρσις», σύμφωνα με τον ορισμό της τραγωδίας, ξέρω όμως ότι η ψυχή του ποιητού χαίρει.

Δεν απορρίπτω την συνταγή του Σολωμού. Λέω όμως ότι η εφαρμογή της συνταγής αυτής στερεί τον ποιητή της «θεραπείας», της «καθάρσεως» και της χαράς. Όταν δει ο ποιητής το ποίημά του τελειωμένο, σύμφωνα με τη συνταγή του Σολωμού αισθάνεται άραγε μίαν μεγάλην χαράν; Απαντώ: οπωσδήποτε αισθάνεται μια χαρά. Κατασκευάζοντας όμως ένα ποίημα με τον τρόπο αυτό, νομίζω ότι χάνει την «θεραπείαν» της ψυχής του. Ενώ στον υπερρεαλισμό η θεραπεία της ψυχής υπάρχει οπωσδήποτε. Εκτός βέβαια αν ο «ποιητής» είναι απλώς ένας ψεύτης και ουτιδανός άνθρωπος. (Τετράδιο 1, σ. 12-13)

7.3.1971. Αυτές τις μέρες παραίτησα κάπως απροσδόκητα τες στυφές μέχρι κτηνωδίας μελέτες μου απάνω στα νομικά και εμπορικά και χωρίς να το έχω προαποφασισμένο διάβασα λίγο Σολωμό και τυχαία λίγο Κάλβο. Ο λόγος που λοξοδρόμησα είναι γιατί δήλωσα πως θα κάτσω εξετάσεις G.C.E. Ελληνικά. Ερωτόκριτο επίσης, και Αιολική Γη του Βενέζη.

Έτσι η ατμόσφαιρα άλλαξε. Τα διαβάσματα των εμπορικών και νομικών πάνε κατά διαόλου. Όμως ας μη «ψηλώνει» ο νους σου. Δεν είναι αστεία αυτά. Το σκληρό, σιδερένιο χέρι της πραγματικότητας ας μείνει πάντοτε κοντά, και πρόχειρο.

Άκουσα ξανά το Άσμα Ηρωικό του Ελύτη. Πώς επηρεάζεται ένας άνθρωπος! Ή θα 'ταν καλύτερα να πω: πώς βγάζουν από τον άνθρωπο, με ένα τσιγγέλι, κρυφούς, καταπιεσμένους του πόθους. Ο Γιώργος Λυσιώτης αφιερώνει το τελευταίο του βιβλίο «στον Ελύτη, τον ανανεωτή του Νεοελληνικού Λυρισμού».

Έτσι σκέφτομαι και 'γώ, πως πρέπει (εκτός του ότι αισθάνομαι και σαν χρέος έναντι των κίτρινων λουλουδιών που βλέπω απέναντί μου και λέγονται «λάζαροι», έναντι της λεύκας που βλέπω απέναντί μου, έναντι των παιδιών, έναντι των αδικημένων, έναντι των πτωχών και πλουσιών, έναντι των φίλων και των εχθρών μου, έναντι του εαυτού μου), πρέπει να γράψω ένα άσμα για τον Γρηγόρη.

Μου κάνει εντύπωση και ο Σολωμός και ο Κάλβος με την ζωή τους και με τον χαρακτήρα τους, αυτά που συνήθως οι «ενάρετοι» μάς τα κρύβουν. Έχω τη σφοδρή επιθυμία να κάνω μια διάλεξη για τον Σολωμό – και σίγουρα θα καταπιανόμουν, αν τα απαίσια διαβάσματά μου δεν ήταν στη μέση. Όταν δηλαδή μαθαίνω ότι ο Σολωμός έγραφε «σκατά», «σκατά» δίπλα από τις στροφές του ύμνου στον Μπαίρον, όταν μαθαίνω ότι χρησιμοποιά άσχετες λέξεις για να ψέξει τους προδότες, και ότι σατιρίζει με φωτιά που καίει τους εχθρούς του, ε! τότε είναι ο Σολωμός που τον

νώθω. Και τι κρίμα, μερικοί να παρουσιάζονται με μίαν υποκριτική συστολή και να κρύβουν τα τέτοια.

Ο Jenkins αλλά και ο Γυμνασιάρχης κύριος Παπανικολάου αποστρέφουν το πρόσωπο από τη *Γυναίκα της Ζάκυθος*. Αλλά ο Σεφέρης μιλά με θαυμασμό και με κατανύξη. Και ο Βάρναλης προειδοποιεί να μην τα παραβλέπουμε ούτε τα καυστικά της *Γυναίκας της Ζάκυθος* ούτε τα σατιρικά. Ο Βάρναλης έχει δίκαιο παραπάνω από ό,τι υποπτεύεται. Επειδή ο Βάρναλης λέει πως αυτά δεν αρέσουν στους «κρατούντας». Αλλά υπάρχει και κάτι πιο σπουδαίο: αντιλαμβανόμεθα τον άνθρωπο Σολωμό. Βέβαια ο Βάρναλης έγραψε τον *Σολωμό χωρίς μεταφυσική*, αλλά τότε δεν είχε ακόμη εμφανιστεί η *Γυναίκα της Ζάκυθος*. Υπάρχει (το αισθάνομαι βαθύτατα) πολύ ακόμη έδαφος, και το πιο ωραίο και ελκυστικό, να καλυφθεί μετά τον *Σολωμό χωρίς μεταφυσική*.

Με κατέπληξε ακόμη χθες βράδυ κάποιος κύριος, στη *Νέα Εστία*, που ρίχνει λάσπη απάνω στον Μακρυγιάννη. Θεέ μου! και να μπορούσε ο Σεφέρης να του δώσει μίαν απάντηση. Εν πάση περιπτώσει, ο κύριος αυτός θέλει να μας παρουσιάσει τον Μακρυγιάννη ότι αδικαιολόγητα παραπονιόταν, και ότι ακόμη πρέπει να γίνει μια έρευνα του «πόθεν έσχες» σχετικά με τα λεφτά που ο Μακρυγιάννης είχε και έχασε. Ο κύριος αυτός της *Νέας Εστίας* φαίνεται να μην βρίσκει δικαιολογημένο τον Μακρυγιάννη που ζητάει λεφτά. Αυτή η νύξη θέτει ένα γενικότερο πρόβλημα: οι πιο πολλοί από τους αγωνιστές ζητούν λεφτά, ή τελοσπάντων αποζημίωση μετά την λήξη του αγώνος (όρα: Κύπρος).

Διερωτώμαι, γιατί να μην θέσομε αυτό το ερώτημα: ας εξετάσομε, ας χωρίσομε τους αγωνιστές που δικαιολογημένα ζητούν (ή καλύτερα απαιτούν) αποζημιώσεις και έχουν δίκαιο, και τους άλλους που αδικαιολόγητα ζητούν να εκμεταλλευθούν την περίπτωση.

Βέβαια, δεν μπορεί ο κύριος της *Νέας Εστίας* να μου σπιλώσει τον Μακρυγιάννη, έστω και αν αποδειχθεί ότι ο Μακρυγιάννης κούρσεψε και οικειοποιήθηκε ξένο βιος. Μου τον κάνει πιο ανθρώπινο. Ποτέ δεν φαντάστηκα ότι ο Μακρυγιάννης ήταν ένα αναίσθητο κρύσταλλο δικαιοσύνης. Εγνώριζε καλά τι θα πει δικαιοσύνη. Και την εφάρμοσε πολλές φορές, πολύ λεβέντικα. Είναι όμως αδύνατο να φαντασθούμε έναν άνθρωπο χωρίς μεταπτώσεις.

Θέλω να καταλήξω στο εξής:

Για τους ύμνους μας δεν παίρνομε ολόκληρο τον άνθρωπο για να τον υμνήσομε· παίρνομε τις φάσεις εκείνες που αξίζουν τον ύμνο. Δεν φτιάχνομε το πορτραίτο ενός ανθρώπου, του ήρωος. Παίρνομε τις ηρωικές του στιγμές. Του τις αποσπούμε. Και φτιάνομε έναν ύμνο. Φτιάνομε ποίηση. Να υπαρπάσομεν από τον ήρωα εκείνες τις στιγμές που ανήκουν στην παγκοσμιότητα και την αιωνιότητα. Ο ήρωας έχει τις στιγμές του που ξεπέρασαν τα ανθρώπινα. Δημιουργούμε με τον ύμνο μια ψευδή, μονομερή εικόνα του ήρωος. Ξαναλέω όμως ότι ο σκοπός δεν είναι η βιογράφηση, ούτε το πορτραίτο ούτε οι πεζότητες του ήρωος: αυτά ας τα κάνει η πεζογραφία.

Δεν ξέρω αν εκφράζω παρακινδυνευμένες απόψεις. Μου φαίνεται

όμως ότι ο ήρωας πρέπει να μεταμορφώνεται εις ίνδαλμα· εις ποιήσιν· θεματικά μόνο θα μας βοηθήσει ο ήρωας ως συγκεκριμένο πρόσωπο· είναι το κρέας που ο Έλιοτ θα ρίξει στον σκύλο. Και, στο κάτω-κάτω, έχει και ο ποιητής μια δουλειά να κάνει· διαφορετικά, ας κάτσει φρόνιμα.

Έτσι, μου φαίνεται πιθανόν ότι εις το ποίημα θα παύσει πλέον ο ήρωας, ο υμνούμενος να έχει ενδιαφέρον αφ' εαυτού: αυτός που θα ενδιαφέρει στο ποίημα θα 'ναι ο ίδιος ο ποιητής. Άλλωστε, μόνον έτσι δικαιώνει την ύπαρξή του ο ποιητής. Το ποίημα, η έκφραση πρέπει να 'ναι τουλάχιστον εξίσου λαμπρά με τις λαμπρές (που 'ναι και σπάνιες) πράξεις του ήρωος.

Πρέπει να σκεφτούμε τι είναι η πατρίδα για μας. Είναι μια μεγάλη υπόθεση. Όταν λέω «η πατρίδα είναι μια μεγάλη υπόθεση» —ως εδώ, είναι κούφια λόγια εκφωνούμενα κατά τους δεκάριους πανηγυρικούς. Ας πω όμως τι εννοώ για να φανεί ότι δεν είμαι θύμα των δεκάριων —και ότι ακόμα και οι δεκάρικοι κιβδηλοποιούν και ντροπιάζουν τα πιο ιερά μας αισθήματα. Ιδού:

Ζήτημα 1ον: Ενδιαφερόμεθα για τον εαυτό μας.

Ζήτημα 2ον. Ενδιαφερόμεθα, χωρίς να καταβάλουμε καμιά προσπάθεια, χωρίς να το καταλάβουμε, ανεπαισθήτως, για την μάνα μας, για την κόρη μας: ο εαυτός μας μεγαλώνει· συμφέροντα που δεν είναι απόλυτα δικά μας, γίνονται δικά μας.

Ενδιαφερόμεθα ύστερα για τ' αδέρφια μας, για τους φίλους μας, για τα παιδιά μας. Ενδιαφερόμεθα για το χωριό μας, για τους χωριανούς μας.

Ο εαυτός μας πλαταίνει, βαθαίνει, μεγαλώνει.

Ζήτημα 3ον. Στην κοινωνική μας ζωή κατόπιν, κυκλοφορούν στην ατμόσφαιρα ιδέες· αυτές οι ιδέες είναι κοινωφελείς· είναι για το καλό της κοινωνίας στην οποία ζούμε· οι ιδέες όμως είναι έτοιμα κρεμαστάρια· δεν τις κάναμε εμείς· βιωματικά δεν υπάρχουν μέσα μας. Συναισθηματικά δεν έχουν μπολιασθεί μέσα στην ψυχή μας. Δεν αποτελούν μέρος του εαυτού μας.

Γι' αυτό καμιά φορά εγκαταλείπουμε τις ιδέες. Συμβαίνει όμως καμιά φορά «να πιάσει το μπόλιασμα». Εάν η συναισθηματική μας ζωή είναι πλούσια, πλούσιοι χυμοί μέσα στο δέντρο που συμπιπτουν, που τροφοδοτούν με τις πρέπουσες βιταμίνες αυτό το ξένο μπόλι της ιδέας, τότε είναι δυνατό αυτό το μπόλι να «πιάσει» —και να κάνει καρπούς.

Θέλω να καταλήξω στο εξής:

Οι καλές πράξεις, οι ηρωισμοί, παρ' όλον που πράττονται από κάποιον άλλο, εντούτοις αποτελούν μια προσωπική μας υπόθεση.

Ο μυστικός μας βίος πλάτυνε τόσο πολύ που έκανε μέρος του εαυτού μας αυτές τις πράξεις που γίνονται από άλλους.

Ο κύκλος προχωρεί έτσι: ο εαυτός μας, η οικογένειά μας, οι φίλοι μας, το χωριό μας, η πατρίδα μας, η οικουμένη.

Οι πράξεις της πατρίδας μας είναι συνάμα και καθαρά δικές μας πράξεις. (Κάπως περιέργα τα λες! Εντάξει, ας συνεχίσουμε άλλη ώρα.) (Τετράδιο 1, σ. 15-22)

Η Γυναίκα της Ζάκυθος

Τον καιρό που ήμουν μοναχός στο μοναστήρι του Αγίου Π ήτουνε που ήρθε η γυναίκα από τη [sic] της μεγαλούπολης. Μου έφερε γράμματα πολλά και καινούρια από τόπους μεγάλους κ' επειδή και 'γώ ήμουν γνωστός για την αγάπη μου στα γράμματα, που προσκαλούνσαν και μένα στους κύκλους τους. Παράξενο να πείτε για μοναχό, αλλά εγώ βέβαια δεν κάνε σκεφτόμωνα έτσι.

Και δεν πέρασε καιρός μακρύς οπού έγινε φανερό πως η γυναίκα αυτή ήτανε ένα τίποτα. Ένα γύναιο.

Η κάμαρη ήτανε πάμφωτη κ' είχανε πιει άφθονα μεθυστικά ποτά. Εβάλανε και πολλές μουσικές άλλες που ήτανε εξαισίες και άλλες που ήτανε θορυβώδεις όπου κυριαρχούσε το έξαλλο τύμπανο. Με έξαλλο επίσης ρυθμό χτυπούσανε οι καρδιές των πλασμάτων που άρχισαν να αποβάλλουν τα ενδύματά τους και τα φορέματά τους τα έξαλλα πλάσματα της ομηγύρεως.

Γυμνή η Γυναίκα της Ζάκυθος χόρευε το χορό της φωτιάς μέσα στις φωνάρες και τους γρουλλισμούς και τα κοάσματα και τις μουσικές από έναν κύκλο που σχημάτισαν γύρω της γυμνά γονατιστά τα πλάσματα της ομηγύρεως. Χειροκροτούσανε και χτυπούσανε τα ποδάρια και γρουλλίζανε: Εύγε! Ζήτω! και να μου ζήσεις γαλιάντρα μου· και βγαίνανε από τη σειρά ένας ένας για δυο για τρεις για πολλοί μαζί και δεν αφήκανε μέρος αφύλητο του σώματός της και προπάντων αυτά που πριν την αποβολή των ενδυμάτων τα ονομάζανε απόκρυφα.

Υστερα, αφού χόρτασε τον χορό κι απόκαμε, ξάπλωσε ανάσκελα και ζήτησε όσοι το μπορούν να την πλαγιάσουν εκεί με όποιο τρόπο σκαρφιστεί το μυαλό των νότων κι οι άλλοι να παρακολουθούν και <να> μπορούν να εκφράζονται.

Κι αφού πέρασε ώρα πολλή μ' αυτό το όργιο κ' η Γυναίκα της Ζάκυθος είχε πια αποκάμει τελείως και φαινότανε σαν πεθαμένη χωρίς να 'ναι νεκρή, την πιάσανε και την σηκώσανε ψηλά όσο μπορούνε να φτάσουνε τα χέρια των ανθρώπων και της δώσανε τρεις γύρους της κάμαρας ανάμεσα σε αλαλαγμούς.

Κατόπι την κρατήσανε στους ώμους τους, όπως κρατάνε ένα φέρετρο, έξι πλάσματα, κι αυτή εξέφρασε την επιθυμία της βραδιάς: όσοι την αγαπούνε κι όσοι την εχτιμούνε κι όσοι αισθάνονται υποχρέωση και ευλάβεια απέναντί της –και εννοούσε όλον τον κόσμο, γιατί έτσι έκοβε το μυαλό της πως όλος ο κόσμος της όφειλεν ευλάβεια– να περάσει να την προσκυνήσει.

Και για να καταφέρει κατά που νόμιζε μεγάλο κατόρθωμα εμπαιχτικό με τρόπους και με γελασιό να μου δώσει την αμαρτία. Και 'γώ ήξερα καλύτερα απ' αυτήν ότι τίποτε άλλο δεν ήτανε αυτό από ένα γλυκό αστείο κι άστηνε αυτή να φαντάζεται πως φανταζόμωνα για αμαρτία και δεν έδωσα να καταλάβει πως έπεσε έξω για να της δώσω απόλαψη στο κατόρθωμά της.

Και –έτσι τουλάχιστο της εφάνηκε– όλος ο κόσμος επέρασε εκείνη τη βραδιά και την προσκύνησε. Έτσι ικανοποιήθηκε, και είχεν ύπνον καλό.

Και εγώ, Ιερομόναχος Παντελεήμων, εσκεβόμουνα και ήτανε να σπάσω το μυαλό μου, πώς εγίνετον αυτό το πλάσμα να έχει ύπνον καλόν, και ενόμιζες ότι άγγελος επέτουνε συνεχώς από πάνω της ψέλνοντας δοξαστικά και χαρμόσυνα άσματα. Αν ήτανε τουλάχιστον ο ύπνος της ανήσυχος και κολασμένος (θα ευχαριστιόμουνα γιατί) θα είχε τουλάχιστο την βοήθεια του τρομασμένου ύπνου της.

Και προσσευχήθηκα εκείνην την νύχτα για τα πλάσματα, τον κόσμο όπου δεν εγνώρισεν την άβυσσον και όπου την αγνοεί: καλά ήτανε οσηνώρα ήτανε όλοι τους μέσα στην κάμαρη κλειστή. Άχραντοι και άμωμοι ως εκεί. Και ότι υπάρχει κίνδυνος μέγας να πλαγιάζεται συνέχεια χωρίς ποτέ να φάει το μήλον της γνώσεως· να πέσει μέσα και να χαθεί.

Αλλά όταν προσκαλέσανε τον ξένον κόσμο να προσκυνήσει, ήτανε η ασυγχώρητη αμαρτία. Ο ξένος κόσμος δεν προσκυνάει αυτούς που δε γνώρισαν την άβυσσο.

Τίποτε δεν χρωστούσε ο ξένος κόσμος στη Γυναίκα της Ζάκυθος και έτσι ήτανε σφαλερή η επιθυμία της να προσκυνηθεί.

Και 'κανα τη στράτα μου πικρός οπίσω για το μοναστήρι. Αντί όμως να πάω στο κελλί μου, πήγα να ξαποστάσω μέσα στο κοιμητήριο. Με την ελπίδα ίσως εκεί να 'βρισκε η καρδιά μου παρηγόρια κουβεντιάζοντας με τους νεκρούς των μνημάτων.

14.4.71. Ο Γρηγόρης μπορεί να μιλά έτσι:

Επειδή σκοτώθηκα, επειδή ο θάνατος έκοψε το νήμα της ζωής μου, με εβαφτίσετε ήρωα. Είμαι. Δεν εξαρτάται από σας να το πείτε ή να μην το πείτε –είμαι ήρωας. Έχω μια προνομιακή θέση, δεν μου την έδωσατε εσείς· μου την έδωσε η αντικειμενική πραγματικότητα. Είτε το θέλετε είτε όχι, είμαι ένας ήρωας αμόλυντος. Στερήθηκα τη ζωή. Αλλά αυτή ακριβώς η στέρηση μου έδωσε το άμωμον. Είμαι ο άμωμος. Δεν στάθηκε καν στο δικό μου το χέρι να μην είμαι άμωμος. Είτε το θέλετε είτε όχι, η αντικειμενική πραγματικότης μου έδωσε την θέση του άμωμου· του αναμάρτητου. Και από αυτή την θέση θα ομιλήσω.

Λοιπόν, θα σας φτύσω στα μούτρα. Είμαι το φάντασμα του Γρηγόρη. Κατεβαίνω από τους ουρανούς κι από την πύρινη λάβα που μ' έκαψε, για να σας φτύσω. (Τετράδιο 1, σ. 26-29)

Σχόλιο: Το 1971 ο Π. Μηχανικός νιώθει την ανάγκη να γράφει «ένα άσμα για τον Γρηγόρη [Αυξεντίου]». Με αφορμή πρόσφατη, τότε, ανάγνωση της *Γυναίκας της Ζάκυθος*, δοκιμάζει να γράφει και αυτός ποιητική πρόζα με τον ίδιο τίτλο, κατά το παράδειγμα του σολωμικού κειμένου. Βέβαια, δεν νοιάζεται να μείνει κοντά στον τύπο του verset ή στο πνεύμα της γραφής του Σολωμού. Όπως σημειώσαμε παραπάνω, στο μυθιστόρημα που σχεδίαζε να γράφει πριν από το 1960, σκεφτόταν να αντιπαραθέσει στην ηρωική και ηθική μορφή του Αυξεντίου τον «δειλό» και «άτιμο» Γκιώνη (ίσως πλασματικό πρόσωπο). Το 1971 επιχειρεί να πλάσει τη δική του Γυναίκα της Ζάκυθος, μια επίσης έκφυλη και ακόλαστη γυναίκα, προκειμένου να την αντιπαραβάλει στην ηθική μορφή του Αυξεντίου. Σκοπός του τώρα είναι φτιάξει μια ποιητική πρόζα-ύμνο στον Αυξεντίου, παρόλο που ωρίτερα είχε θεματοποιήσει τη θυσία του ήρωα στο σχετικά συνθετικό ποίημά

του «Ημιχρόνιο» (Τα δυο βουνά, 1963), στο οποίο δυο μικρές ενότητες συντίθενται από versets. Αλλά φαίνεται ότι η κυπριακή συμφορά του 1974 του ανέτρεψε τα σχέδια. Η τελευταία συλλογή του σφραγίζεται από τα πολιτικά γεγονότα που σημάδεψαν τον τόπο. Εδώ δεν υπάρχουν περιθώρια για ύμνους· αντίθετα, εντίθενται τα στοιχεία της ειρωνείας, της σάτιρας και του σαρκασμού. Αξίζει πάντως να παρατηρηθεί ότι ο Μηχανικός ελκύεται από τη «δαιμονική»-σατιρική όψη του Σολωμού, όπως αυτή εκδηλώνεται κατεξοχήν στη *Γυναίκα της Ζάκυθος* ή σε άλλα κείμενά του. Έτσι, διαπιστώνει ότι η δική του προσέγγιση βρίσκεται πιο κοντά στην ερμηνεία του Βάρναλη για έναν ανθρώπινο Σολωμό, όπως είχε προταθεί στο βιβλίο του τελευταίου *Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική* (1925), ενώ δηλώνει ότι διαφωνεί με τα σχόλια του R. Jenkins και του Γ. Ν. Παπανικολάου για τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* (βλ. παρακάτω). Εξάλλου, με αφορμή τον γνωστό σολωμικό «στοχασμό», διατυπώνει ενδιαφέρουσες αντιρρήσεις σχετικά με τη συγκινησιακή και τη λογική χρήση της γλώσσας.

Άσμα Ηρωικό: Αναφέρεται στο συνθετικό ποίημα *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας* (1945) του Ελύτη. Ο Π. Μηχανικός εκτιμούσε ξεχωριστά την ποίηση του Ελύτη. Στο Αρχείο του σώζονται τέσσερα τετράδια (τα δυο πρώτα χρονολογούνται το 1957), στα οποία συγκεντρώνει αρκετό υλικό για να στήσει συνθετική μελέτη για το ποιητικό του έργο. Σε ένα πέμπτο τετράδιο περιέχεται το κείμενο ομιλίας για τον Ελύτη, αν και δεν γνωρίζουμε αν το κείμενο αυτό διαβάστηκε ή δημοσιεύτηκε.

Γ. Λυσιώτης: Πράγματι, το δεύτερο βιβλίο του φιλόλογου και κριτικού Γ. Λυσιώτη (*Μια πνευματική τομή της σύγχρονης ελληνικής ποίησης*, Κύπρος 1970) είναι αφιερωμένο «στον Οδυσσέα Ελύτη τον ανανεωτή του νεοελληνικού λυρικού λόγου». Ο μελετητής αναφέρεται στον Ελύτη κυρίως στην πέμπτη ενότητα του βιβλίου του («Ο υπερρεαλισμός», σ. 24-32).

Jenkins: Αναφέρεται στη μονογραφία του Romilly Jenkins *Dionysius Solomos*, Cambridge, Cambridge University Press, 1940 (επανέκδοση: Αθήνα, Denise Harvey & Company, 1981), ο οποίος χαρακτηρίζει τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* ως σχέδιο πρόζας («a prose sketch») που θα εξελισσόταν σε εκτενές σατιρικό ποίημα κατά το πρότυπο του *Δον Ζουάν* του Μπάρον (σ. 116). Βέβαια, ο Jenkins δεν είχε υπόψη του την έκδοση της *Γυναίκας της Ζάκυθος* από τον Λ. Πολίτη (1955), αλλά μόνο την πρόχειρη έκδοση του *Καιροφύλα* (1927) και ήταν επόμενο να πέφτει έξω.

Παπανικολάου: Μάλλον αναφέρεται στον Γ. Ν. Παπανικολάου, εκδότη των απάντων του Σολωμού (τόμ. 1-2, Αθήνα 1970 και 1972 αντίστοιχα).

Έλιοτ: Ο Τ. Σ. Έλιοτ ήταν από τους αγαπημένους ποιητές του Μηχανικού. Η «Ωδή για ένα σκοτωμένο Τουρκάκι» (γρ. 1964, *Κατάθεση*, 1975) μπορεί να θεωρηθεί ίσως το πιο αξιόλογο δείγμα από τη θητεία του στην ποίηση του Έλιοτ. Στα χρόνια του 1960 (ενδεχομένως με αφορμή τον θάνατο του Έλιοτ, το 1965), ο Π. Μηχανικός έλαβε μέρος με τον Α. Παστελλά σε ραδιοφωνική εκπομπή της Μάρως Θεοδοσιάδου, που ήταν αφιερωμένη στον ποιητή της *Ερημης χώρας* (προφορικές μαρτυρίες της Μ. Θεοδοσιάδου και του Α. Παστελλά). Η φράση «το κρέας που ο Έλιοτ θα ρίξει στον σκύλο» συνδέεται με ανάλογη έκφραση («the imaginary burglar is always provided with a bit of nice meat for the house-dog») που περιλαμβάνεται στο δοκίμιο *Η χρησιμότητα της ποίησης και η χρησιμότητα της κριτικής* (*The Use of Poetry and the Use of Criticism*, 1933, Cambridge, Harvard University Press, 1961, σ. 144), στο οποίο ο Έλιοτ μιλά, μεταξύ άλλων, για το θέμα της σκοτεινότητας στην ποίηση.

μουσικές... εξαισίες: πρβλ. Κ. Π. Καβάφης, «Απολείπειν ο θεός Αντώνιον», *Ποιήματα*, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, τόμ. 1, Αθήνα, Ίκαρος, 1963, 1982, σ. 20.

Μια προσπάθεια για έκδοση λογοτεχνικού περιοδικού

Προμηθέως 14
Λευκωσία, 12.12.57

Αγαπητέ μου Αχιλλέα,

Δοκίμασα δυο φορές να σου γράψω τότε που πήρα το γράμμα σου μα δεν τα κατάφερα. Και στις δυο περιπτώσεις άρχισα να ξεσπάω σε καβγάδες εναντίον ενός τρίτου προσώπου. Ήταν ένα εντελώς προσωπικό μου ζήτημα, και δεν ξέρω τι μανία μ' έπιασε και τις δυο φορές να κάτσω να υβρίζω ένα τρίτο πρόσωπο, σ' ένα γράμμα που απευθυνόταν σε σένα... Αυτός είναι που λες ο λόγος -μολονότι δεν έχω γράψει ούτε στον Ηλιάκη.

Για το γράμμα σου σ' ευχαριστώ πάρα πολύ. Με ευχαρίστησε πολύ η ευγένειά σου καθώς και οι πολύ εύστοχες παρατηρήσεις σου. Δεν παίρνω συχνά τέτοια γράμματα.

Σ' ευχαριστώ ακόμη και για τους κόπους που σ' έβαλα με τα βιβλία μου. Το ένα που δεν έχει αφιέρωση το 'στειλα για τη Δημοτική Βιβλιοθήκη./

Ελπίζω να τα καταφέρουμε να βγάλουμε ένα περιοδικό μέσα σε ένα-δυο μήνες. Θα το διευθύνει ο Γ. Σ. Λυσιώτης, νέος φιλόλογος που 'χει εκδώσει μίαν θαυμάσια μελέτη για τον Καβάφη. Έχω υποσχεθεί να ζητήσω συνεργασία από σένα, τον Ηλιάκη και τον Βραχίμη. Θα 'ναι περιοδικό των νέων βασικά, με νέες έστω και αντικρουόμενες κατευθύνσεις -που θα σέβεται όμως τους παλαιότερους. Δεν θα δυσκολευτείς βέβαια να καταλάβεις ότι το περιοδικό δεν πρέπει να έχει πολιτική χροιά. Θα δημοσιεύουμε αριστερή συνεργασία αλλά θα κάνουμε το παν για να μη μας κολλήσουν τη ρετσινιά. Θα προσπαθήσουμε να γίνει κατανοητό ότι αυτή θα 'ναι μια καθαρώς πνευματική προσπάθεια, άκρως φιλελεύθερη, και ότι εντός του ίδιου περιοδικού μπορούν να συζητούνται αντίθετες απόψεις.

Θα το παρουσιάσουμε στην πρώτη του έκδοση με μίαν πολύ εκλεκτή ύλη. /Έτσι σε παρακαλώ πες και στον Ηλιάκη, και να μας ετοιμάσετε τα πιο εκλεκτά σας κομμάτια. Δεν εμφοβώ ότι θα μας καταδεχθεί και ο Βραχίμης.

Θα σου ξαναγράψω για να σου δώσω και την διεύθυνση του κ. Λυσιώτη, που θα είναι υπεύθυνος για την ύλη.

Από τον Μάνο Κράλη έχουμε πάρει 7 ποιήματα και ένα διήγημα.

Για τον κ. Λυσιώτη, που θα το διευθύνει, δεν περιττεύει ίσως να σου αναφέρω ότι είναι ένας θαυμάσιος χαρακτήρας, σοβαρός, καλωσύνη απέριτη και πνεύμα εξτρεμιστικά φιλελεύθερο.

Κατά τη γνώμη μου είναι πρόσωπο που πρέπει να το υποστηρίξει όλος ο κόσμος. Εννοείται ότι θα τον υποστηρίξει η Π.Ε.Φ., το σωματείο μας, της οποίας και τυπικώς θα θεωρείται όργανο.

Ελπίζω να σε δω κιόλας σύντομα, είτε στο Βαρώσι είτε στη Λευκωσία.

Με αγάπη,
Π. Μηχανικός.

Σχόλιο: Η ενδιαφέρουσα αυτή επιστολή του Παντελή Μηχανικού προς τον Αχιλλέα Πυλιώτη, στην οποία αποτυπώνεται η προσπάθεια μιας ομάδας νέων συγγραφέων από την περιοχή της Αμμοχώστου να εκδώσουν λογοτεχνικό περιοδικό ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη ο κυπριακός αντιβρετανικός αγώνας, προέρχεται από το Αρχείο του περιοδικού *Νέα Εποχή* (Λευκωσία 1959 κ.ε.). Από την τρισέλιδη αυτή επιστολή πληροφορούμαστε ότι προς το τέλος του 1957, έναν περίπου χρόνο από τότε που τα *Κυπριακά Γράμματα* ανέστειλαν οριστικά την έκδοσή τους, ο Π. Μηχανικός κάνει μια νέα προσπάθεια να εκδώσει λογοτεχνικό περιοδικό (με τη συνδρομή του Γ. Λυσιώτη, του Γ. Φάνου, ίσως και άλλων), που όμως δεν καρποφόρησε. Μερικά χρόνια νωρίτερα, γύρω στο 1952, είχε ναυαγήσει άλλη μια προσπάθεια ομάδας συγγραφέων να βγάλουν λογοτεχνικό περιοδικό. Σύμφωνα με μαρτυρία του Α. Κ. Ηλιάκη, συναντήθηκαν για τον σκοπό αυτό στην Αμμόχωστο οι Κλ. Αττεσλής, Ν. Βραχίμης, Α. Κ. Ηλιάκης, Κυρ. Καρνέρας, Π. Λιασιδής, Π. Μηχανικός, Γ. Φ. Πιερίδης και Αχ. Πυλιώτης. Όμως, από την πρώτη σύσκεψη η ομάδα διαλύθηκε, επειδή ορισμένοι δεν ήθελαν το περιοδικό αυτό όργανο της αριστερής ιδεολογίας.

Εξάλλου, ο Γ. Λυσιώτης θυμάται ότι η νέα συνάντηση στην Αμμόχωστο, το 1958, μαζί με τους Π. Μηχανικό, Αχ. Πυλιώτη και Γ. Φάνο, δεν οδήγησε πουθενά. Όπως φαίνεται στην επιστολή, έργονια του Μηχανικού είναι το περιοδικό αυτό να μην δεσμεύεται από ιδεολογικές τοποθετήσεις, έστω και αν φιλοξενεί συνεργασίες αριστερών λογοτεχνών. Η άποψη αυτή ενδεχομένως δίχασε και πάλι την ομάδα και εμπόδισε την έκδοση του περιοδικού. Λίγο αργότερα, τον Μάρτιο του 1959, κυκλοφορεί το κατεξοχήν περιοδικό της αριστεράς στην Κύπρο, η *Νέα Εποχή*, που εξακολουθεί να εκδίδεται έως τις μέρες μας. Ο Αχ. Πυλιώτης (1923-1998) υπήρξε για πολλά χρόνια διευθυντής της *Νέας Εποχής*. Εξέδωσε τις ποιητικές συλλογές *Αφουγκραστείτε* (1955) και *Φωνή μέσ' απ' τη γη μας* (1959) [=Προσφορά, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, 1994].

εύστοχες παρατηρήσεις: Σε προηγούμενη επιστολή του (3 Οκτ. 1957· σώζεται στο Αρχείο της *Νέας Εποχής*) ο Μηχανικός πληροφορούσε τον Αχ. Πυλιώτη ότι του στέλνει το βιβλίο του· βέβαια, αναφέρεται στην πρώτη ποιητική συλλογή του *Παρεκκλίσεις, Σημειώσεις Ημερολογίου 1952-1954*, Κύπρος 1957. Στο απαντητικό γράμμα του ο Αχ. Πυλιώτης φαίνεται πως σχολιάζει τον τόμο αυτό. Στη συνέχεια, ο Μηχανικός εκδίδει άλλα δυο ποιητικά βιβλία: *Τα δυο βουνά* (1963), *Κατάθεση* (1975)· συγκεντρωτική έκδοση: *Ποιήματα: συλλογές και άλλα*, επιμ. Θεοδόσης Νικολάου & Φοίβος Σταυρίδης, Λευκωσία, Χρυσοπολίτισσα, 1982.

για τους κόπους: Ο Μηχανικός είχε στείλει στον Αχ. Πυλιώτη και δεύτερο αντίτυπο του βιβλίου του για να δοθεί στον Ν. Βραχίμη. Μάλιστα στην επιστολή του (3 Οκτ. 1957) ζητούσε ως χάρη από τον Πυλιώτη να πείσει τον πεζογράφο Ν. Βραχίμη να γράψει κριτική για την ποίησή του. Όμως, όσο γνωρίζουμε, δεν γράφτηκε τέτοια κριτική. Επίσης, με την ίδια επιστολή του ζητούσε τη διεύθυνση του Α. Κ. Ηλιάκη, ενώ σκόπευε να στείλει αντίτυπο και στον Γ. Φ. Πιερίδη, που εργαζόταν στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Αμμοχώστου.

Γ. Σ. Λυσιώτης: Ο φιλόλογος Γιώργος Λυσιώτης (γενν. 1928) είχε εκδώσει τη μελέτη *Ο φιλοσοφικός στοχασμός του Καβάφη* (Λευκωσία 1956). Ακολούθησε ένα δεύτερο βιβλίο του με τίτλο *Μια πνευματική τομή της σύγχρονης ελληνικής ποίησης* (1970). Έως σήμερα ασχολείται με την κριτική λογοτεχνικού βιβλίου.

Ηλιάκης: Ο Α. Κ. Ηλιάκης (γενν. 1930) εκδίδει το πρώτο βιβλίο του, τη μοναδική ποιητική συλλογή του *Γοτθικά παράθυρα*, το 1958. Από το 1962 διαμένει μόνιμα στο Λονδίνο. Εξέδωσε το μυθιστόρημα *Άσπρα άνθη αξίας είκοσι λιρών*,

Λεμεσός, Κυπρογένεια, 1999. Δημοσιεύει στίχους στο κυπριακό ιδίωμα, χιουμοριστικά αφηγήματα και λογοτεχνικά σημειώματα σε έντυπα του Λονδίνου, της Λευκωσίας και της Αθήνας.

Βραχίμης: Ο Ν. Βραχίμης (1914-1961) είχε δημοσιεύσει έως τότε το μεγαλύτερο μέρος του έργου του, τρεις ποιητικές συλλογές (*Eldorado*, 1934· *Μεταπτώσεις*, 1939· *Αποσπάσματα*, 1941), τη νουβέλα *Ο άγνωστος* (1944) και αφηγήματα στο περιοδικό *Κυπριακά Γράμματα*· βλ. Νίκος Βραχίμης, *Ο Άγνωστος και τα άλλα αφηγήματα*, επιμ. Α. Παπαλεοντίου, Λευκωσία 1997.

Μάνος Κράλης: Ο Μ. Κράλης (1914-1989) είχε εκδώσει έως τότε τρεις ποιητικές συλλογές: *Ταξίδι στη γυμνή χρονιά* (1936)· *Φθινόπωρο στην κόλαση* (1938)· *Επιτάφιος του πληρώματος* (1946)· επίσης, είχε δημοσιεύσει τρία διηγήματα στα *Κυπριακά Γράμματα*. Τα επτά ποιήματα που αναφέρονται εδώ είναι ενδεχομένως οι «Επτά σφραγίδες στο νερό» («Οι σύντροφοι του Οδυσσέα», «Τουτανχαμών», «ΙΚαροι», «Πέρασα τη ζωή μου ψυθυρίζοντας...», «Ωδή στον αγέρα του κακού», «Πίσω από τη μαύρη πόρτα μας», «Ελεγεία»)· περιλήφθηκαν στα *Ποιητικά Απαντα*, 1971, σ. 91-99· Το διήγημά του προφανώς είναι «Ο Άγγελος του νερού», το τέταρτο αφηγημά του που γνωρίζουμε· τελικά, δημοσιεύτηκε στην *Πνευματική Κύπρο*, τχ. 13 (Σεπτ. 1961) 22-28.

Π.Ε.Φ.: Παγκύπρια Ένωση Φιλοτέχνων. Όπως με πληροφόρησε ο Γ. Λυσιώτης, η Π.Ε.Φ. ιδρύθηκε το 1956 από τον ίδιο τον Π. Μηχανικό και ήταν η πρώτη οργανωμένη πνευματική κίνηση την εποχή αυτή. Στην οργανωτική επιτροπή συμμετείχαν στη συνέχεια και ο Γ. Λυσιώτης και η Μαρούλα Βιολάρη. Στο οίκημα της Π.Ε.Φ. (στην οδό Απόλλωνος στην εντός των τειχών Λευκωσία) συγκεντρώνονταν άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών για να ακούσουν διαλέξεις, όπως του Θ. Νικολάου για τον Παπαδιαμάντη, του Γ. Λυσιώτη για τον Πορφύρα, του Α. Κολίτση για την αρχαία τραγωδία, ή απαγγελίες του ιδιοματικού ποιητή Π. Λιασίδα.

Σημείωση: Το Αρχείο του Π. Μηχανικού δεν είναι μεγάλο σε όγκο ούτε φαίνεται να κρύβει μεγάλες εκπλήξεις. Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δεκατρία τετράδια με ημερολογιακές εγγραφές, σχόλια ποιητικής και αρκετά σχεδιάσματα ανολοκλήρωτων κυρίως ποιημάτων, καθώς και πέντε τετράδια με υλικό που αφορούσε τη σύνταξη εργασίας για τον Ελύτη. Ελάχιστα δείγματα σώζονται από την αλληλογραφία του ποιητή.

Για να τιμήσουμε τη μνήμη του Π. Μηχανικού, κρίθηκε καλό να παρουσιαστούν εδώ μερικά δείγματα από το εργαστήρι του λογοτέχνη. Βέβαια, για να αξιοποιηθεί σωστά το αρχειακό αυτό υλικό χρειάζεται να γίνει ξεχωριστή συστηματική εργασία.

Ευχαριστώ θερμά την οικογένεια του Π. Μηχανικού που μας επέτρεψε να χρησιμοποιήσουμε μέρος από το Αρχείο του ποιητή. Ευχαριστίες οφείλονται και στους Γ. Κεχαγιόγλου, Φ. Σταυρίδη και Σ. Παύλου για τις υποδείξεις και πληροφορίες τους.

Καταβλήθηκε προσπάθεια να διορθωθούν προφανή ορθογραφικά λάθη και να ενοποιηθούν διπλόμορφες γραφές λέξεων με βάση τη σύγχρονη ορθογραφία.

Α.Π.

Χρονολόγιο Παντελή Μηχανικού

- 1926 (26 Ιουλίου) Γέννηση του Π. Μηχανικού στο χωριό Λιμνιά της επαρχίας Αμμοχώστου. Γονείς του ο Θουκυδίδης Μηχανικός και η Χαρίκλεια Παντελή.
- 1938 Φοιτά στο Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου (-1944).
- 1944 Φοιτά στην Αμερικανική Ακαδημία Λάρνακας (-1945).
- 1946 (1 Μαρτίου) Εργάζεται στο Γραφείο Προσφορών Αμμοχώστου (-1η Μαΐου 1949).
- 1949 (1 Ιουλίου) Υπάλληλος στο Τμήμα Τελωνείων Κύπρου (-1979).
- 1951 Δημοσιεύει στα *Κυπριακά Γράμματα* (16, σ. 280) το ποίημα «Συμβάντα του ιερού πολέμου» με το ψευδώνυμο Π. Γαϊάνθης.
- 1952 Δημοσιεύει στα *Κυπριακά Γράμματα* (έως το 1956) σειρά ποιημάτων του τόσο με το πραγματικό του όνομα όσο και με το ψευδώνυμο Πρίαμος Λοϊζίδης (όνομα υπαρκτού προσώπου, που ήταν φίλος του Π. Μ.). Πρωτοστατεί στην έκδοση νέου λογοτεχνικού περιοδικού αλλά χωρίς αποτέλεσμα.
- 1955 Βραβεύεται στον δεύτερο ποιητικό διαγωνισμό Ζ. Ευσταθίου η συλλογή του *Δοκιμασία ονείρων*, την οποίαν υπέβαλε με το ψευδώνυμο Αυξέντιος Περιβολάρης. Η χρήση του ονόματος Αυξέντιος θα πρέπει να συνδεθεί με τα σχέδια του Μηχανικού να γράψει μυθιστόρημα ή ποιητική πρόζα με πρωταγωνιστή τον Γρ. Αυξεντίου.
- 1956 Ιδρύει στη Λευκωσία την Παγκύπρια Ένωση Φιλοτέχνων. Δημοσιεύει στην εφ. *Κύπρος* (21 Μαΐου) το ποίημα «Ο νέος Ιούδας» με το ψευδώνυμο Πρίαμος Λοϊζίδης.
- 1957 Κυκλοφορεί η πρώτη ποιητική συλλογή του *Παρεκκλίσεις. Σημειώσεις Ημερολογίου 1952-1954*, αφιερωμένη στον Ν. Κρανιδιώτη. Ως Πρίαμος Λοϊζίδης δημοσιεύει στην εφ. *Κύπρος* (18 Φεβρ.) το ποίημα «Ο άσωτος». Νέα προστάθειά του για έκδοση λογοτεχνικού περιοδικού (μαζί με τους Γ. Λυσιώτη, Αχ. Πυλιώτη και Γ. Φάνο) αποτυγχάνει.
- 1960: Γάμος με τη Μαρία Κωνσταντίνου. Παιδιά: Θουκυδίδης (γενν. 1960) και Ορέστης (γενν. 1961).
- 1961 Δημοσιεύει ποιήματά του στο περιοδικό *Πνευματική Κύπρος*.
- 1962 Κυκλοφορεί η δεύτερη ποιητική συλλογή του, *Τα δυο βουνά*, αφιερωμένη στους γιους του Θουκυδίδα και Ορέστη.
- 1968 (2 Ιουν.) Γάμος με τη Μαρούλα Ονουφρίου. Παιδιά: Ονήσιλος (1968) και Χαρίκλεια (1971).
- 1975 Κυκλοφορεί η τρίτη ποιητική συλλογή του *Κατάθεση*.
- 1979 (20 Ιανουαρίου) Πεθαίνει στο Λονδίνο ενώ υποβάλλεται σε εγχείρηση καρδιάς.

Στα επόμενα *Μικροφιλολογικά Τετράδια*, αρ. 5 (φθινόπωρο 2005):
Γιάννης Ξουρίας, *Βιβλιογραφία Γιώργη Παυλόπουλου*.

Ὁ Χότζας.

Ὁ Χότζας φάγει

καὶ ἀκούει κλεινῶς.

Φάγει, γέι,

μέσα στ' ἐμένα φας.

Ἄν σὶ εἰσβολῆς

δὲ ἕχουσαν ὡς βάρβαρα

ἄν σὶ εἰσβολῆς

δὲν ἕχουσαν κλεινῶς

Ὁ Χότζας

δὲ ἔταν γυναικῶς.

Ὁ Χότζας

δὲ δὲ φας κλεινῶς.

Τίποτα ἔφατε

στὶ φασκελιῆς ὡς Χότζας

ἄνοιγαν κλεινῶς

ἄνοιγαν κλεινῶς ὡς εἰσβολῆς

Ἄ, βίβατε

Σίμπαστ ἄνοιγαν κλεινῶς.